

БА ИСТИҚБОЛИ 700 – СОЛАГИИ МИР САӢИД АЛИИ ҶАМАДОӢ

УДК: 891.550 (09)

МУЛЛОАҶМАД М.¹

БУЗУРГДОШТИ ИНСОН ДАР ОСОРИ
МИРСАӢИД АЛИИ ҶАМАДОӢ

Мирсайид Алии Ҷамадонӣ аз зумраи он орифону мутафаккирон ва адибон аст, ки нерӯи зеҳнӣ ва фаъолияти худро ба шинохти Зоти илоҳӣ ва кашфи асрори робитаи Инсон бо Худо бахшидаанд. Ин мавзӯ дар осори ӯ асосан аз дидгоҳи тасаввуф ва андешаи ваҳдати вучуд баррасӣ ва матраҳ шудааст. Инсон аз нигоҳи ин ориф «мазҳари Ҳақ» ва «нусхаи офариниш» буда, олами сағирро мемонад. Ӯ дар ин бора дар асари маъруфи худ «Захиратулмулк» навиштааст: «Эй азиз, бидон, ки вучуди одамӣ нусхаи офариниш аст ва аз ин ҷиҳат ҳукамо онро олами сағир мехонанд» [3, 220]. Аз ин ҷост, ки инсон хеле мураккаб буда, дар ниҳоди ӯ нерӯҳои мухталиф мавҷуданд. Дар симои ӯ муҳимтарин ҷанбаҳои ҳастӣ арзи вучуд мекунад ва ниҳоди ӯ аз сифатҳои неку хислатҳои зишт таркиб ёфтааст. Вале орифи бузург инсонро қабл аз ҳама таҷассумгари сифатҳои илоҳӣ медонад ва ҷавҳари илоҳиро боиси пешрафту тақомули ӯ мешуморад:

Ту ҳам рӯхию ҳам зулмат, ту ҳам феълию ҳам иллат,
Ту ҳам ақлию ҳам сурат, ту ҳам ҷонию ҳам ҷонон.
Ту ҳам мақбулу ҳам қобил, ту ҳам мафъулу ҳам фоил,
Туй масъулу ҳам соил, туй ҳам ҷавҳару ҷавлон.
Туй ҳам баҳру ҳам гавҳар, туй ҳам ҷисму ҳам ҷавҳар,
Туй ҳам шаҳду ҳам шаққар, туй ҳам маъдану ҳам кон... [2, 114].

Аз нигоҳи Мирсайид Алии Ҷамадонӣ инсон офаридаи мумтоз буда, ҳамаи мавҷудоти олам тобеи ӯянд ва бояд хидмати ӯро ба ҷо оранд. Инсонро зарур аст, ки қадру эътибори худро донанд ва аз табиату олами ҳастӣ барои рушду тақомули моддиву маънавии худ истифода намоанд:

Абру боду маҳу хуршеду фалак дар коранд,
То ту ноне ба каф орию ба ғафлат нах(в)арӣ.
Ҳама аз баҳри ту саргаштаву фармонбардор,
Шарти инсоф набошад, ки ту фармон набарӣ [3,281].

Иртиботи инсон бо Худо дар осори Мирсайид Алии Ҷамадонӣ ҳам дар ашъор ва ҳам дар рисолаҳои ӯ шарҳу тавзеҳ ёфтааст. Дар маснавии «Ҳафт водӣ», ки дар пайравии «Мантиқуттайр»-и Фаридуддини Аттор навишта шудааст, андешаҳои ориф дар бораи марҳилаҳои тариқати тасаввуф баён гардида, вазифаву рисолати солиқ дар ҳар марҳила нишон дода шудааст. Ӯ ҳам мисли Аттор ба масъалаи худшиносии инсон тавачҷуҳи зиёд зоҳир намуда, онро василаи асосии Худошиносии мешуморад:

Ман кӣ бошам, то занам лофи шинохт,
Ӯ шинохт ӯро, ки ӯ худро шинохт [3, 57].

¹ Адрес для корреспонденции: Мирзо Муллоаҳмад – член корр. АН Республики Таджикистан. 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нусратулло Махсум, кв. 82 кв. 23. тел: 951511001.

Дар рисолаи «Даҳ қоидаи сӯфия» Мирсайид Алии Ҳамадонӣ шартҳои асосии иртиботи солиқро бо Худованд баён намуда, аз ҷумла тоату ибодат, тазкияву поксозии нафс, тафсияву софии дилу рӯҳ, тавбаву зухд, таваққулу қаноат, зикру узлат, сабру тоқат ва мувоқибаву ризоро муҳим медонад.

Дар «Рисолаи зикрия» низ Мирсайид Алии Ҳамадонӣ барои Худошиносӣ, ки ҳадафи аслии солиқи роҳи тариқат аст, пеш аз ҳама тарки худпарастиро зарур мешуморад: «То аз худпарастӣ фориг нашавӣ, Худопараст наметавонӣ буд ва то банда нашавӣ, озодӣ наёбӣ, то пушт ба ҳар ду олам нақунӣ, ба одаму одамият нарасӣ ва то аз худ нагурезӣ, ба Худо нарасӣ ва то худро фидо нақунӣ, мақбули он Ҳазрат нашавӣ» [4, 230].

Дар осори Мирсайид Алии Ҳамадонӣ ишқ василаи муҳимми иртиботи инсон бо Худо мебошад. Орифи шоир мухотаби хешро ба роҳи ишқ ҳидоят менамояд:

Биё, дар ишқ маҳрам бош, зеро
Раҳи номаҳрамон андар ҳарам нест.
Ту ҳамчун қатра аз дарё чудой,
Аз онат дурри ирфон дар шикам нест... [3,50].

Мирсайид Алии Ҳамадонӣ низ монанди орифони дигар мақому манзалати ишқро нисбат ба ақл боло медонад. Зеро барои васл на ақлу мантиқ, балки ишқу эҳсос раҳнамому роҳбалади солиқ мебошад:

Ишқи ҷонон оташ асту ақл дуд,
Ишқ омад дар гурезу ақл зуд.
Ақл дар савдои ишқ устод нест,
Ишқ кори ақли модарзод нест [4,85].

Дар рисолаи «Машориб –ул-азвоқ» низ бартари ишқ бар ақл таъкид шудааст:

Ба нури ишқ тавон тариқи ҷон рафтан,
Ба пойи ақл дар ин раҳ кай тавон рафтан? [4, 180].

Дар маснавии «Ҳафт водӣ» роҳе, ки солиқ ба васли Парвардигор мерасад, тасвир шудааст. Шоир таъкид менамояд, ки ин роҳ осону ҳамвор нест ва машаққатҳои зиёд дорад, аз солиқ саъю кӯшиш, бурдбориву таҳаммул, ранҷу азоб, тамкину устуворӣ, матонату покӣ ва амсоли инҳоро тақозо мекунад:

Қидду чаҳд ин ҷо бибояд солҳо,
З-он ки ин ҷо қалб гардад ҳолҳо.
Мулк ин ҷо боядат пардохтан,
Ҳол ин ҷо боядат пардохтан.
Дар миёни хун бояд омадан
В-аз ҳама берун бояд омадан.
Чун намонад ҳеч маълумат ба даст,
Дил бибояд пок кард аз ҳар ҷӣ ҳаст [3, 72].

Андешаву эҳсосоти зебошинохтии Мирсайид Алии Ҳамадонӣ бо мафҳуми «хусни хулқ» ифода ёфтааст. Хусни хулқ маҷмӯи хислатҳои ҳамидаи инсонро дар бар гирифта меёри таъйини мақому моҳияти ӯст. Дар рисолаи «Захиратулмулк» Мирсайид Алии Ҳамадонӣ аз забони Паямбари ислом менависад: «Аввалин чизе, ки дар тарозуи аъмоли бандагон ниҳода шавад рӯзи қиёмат, хусни хулқ ва саховат бошад» [3,169].

Рукни асосии хусни хулқ аз нигоҳи Мирсайид Алии Ҳамадонӣ некиву нақўкорӣ мебошад. Ориф ҳамеша некӣ карданро талқин намуда, аз бадиву бадкорӣ дурӣ чустанро авло медонад. Дар «Рисолаи қуддусия» ӯ таъкид менамояд: «Эй азиз, бидон, ки то ба қасе шафқату некӣ кунӣ, бо дигаре бедӣнатӣ ва бадӣ макун...» [3, 96]. Дар «Минҳочулори- фин», ки каломи аҳли ҳикмат ва маърифатро чамъ овардааст, дар чанд маврид некӣ кардану нек андешиданро таъкид менамояд: «Некӣ андеш, то нимаи некӣ пайдо ояд» [3, 103].

Мирсайид Алии Ҳамадонӣ низ мисли дигар пайравони тасаввуф ҳатто ба бадӣ некӣ карданро талқин менамояд: «Он кӣ бо ту бадӣ кунад, бо ӯ некӣ кун, то

кадри ту биафзояд»[3, 108]. Ў дар пайрави шайх Абулқосими Ҷунайдӣ ин сифатро аз хислатҳои ҳамидаи аҳли футувват медонад.

Хислати дигаре, ки аз нигоҳи ориф барои аҳли футувват хеле зарур аст, эҳсон ва саховатмандист: «Футувват додани ато ва боздоштани бадӣ аст...Яъне ҳақиқати футувват он аст, ки чандон ки тоқат дорӣ, вучуди худро сабаби хайру эҳсон ва воситаи роҳати бандагони Ҳақ сози ва бар бисоти эҳсон дар муқобили бадон шатранчи бадӣ набозӣ» [5, 146].

Инсон аз офаридаҳои дигар пеш аз ҳама бо соҳиби илм будани худ имтиёз дорад. Ин нуктаро Мирсайид Алии Ҳамадонӣ ҳам дар ашъор ва ҳам дар рисолаҳои таъкид кардааст. Дар «Рисолаи ақлия» таъкид шудааст: «Чун назди арбоби укул муқаррар аст, ки сабаби шарафи рутбату имтиёзи навъи инсон бар дигар ҳайвонот илм аст...» [4, 146].

Дар маснавии «Ҳафт водӣ» мақоми аҳли илм хеле баланд доништа шудааст:

Ҳар кӣ шуд дар илм соҳибдавлате,
Набвадаш дар роҳ ҳаргиз хичлате [3, 63].

Мирсайид Алии Ҳамадонӣ дар рисолаҳои худ хислатҳои ҳамидаи инсониро амсоли сабру қаноат, покиву ростӣ, ғами дунё нахӯрдану қадри неъмат шинохтан, ҳимматбаландиву фурутанӣ, хушхӯиву камзорӣ талқин намуда, хислатҳои зишти кибру гурур, бухлу ҳасад, худписандиву ҳарисӣ, тамаъкориву кинаварзӣ, ғайбату бадгӯӣ ва амсоли инҳоро мазаммат мекунад. Дар ашъори шоир, ба хусус дар маснавии «Ҳафт водӣ» низ ситоиши хислатҳои нек ва мазаммати хислатҳои бад ба назар мерасад. Аз ҷумла дар рубоии мансуб ба Мирсайид Алии Ҳамадонӣ худписандаву худхоҳӣ, кибру гурури бархе афродро, ки бешак сарватмандону мансабдорон буданд, маҳкум гардида, фурутаниву тавозуъ бо ташбеҳу тамсили содаву муассир тарғиб мешавад:

Айб аст баланд баркашидан худро
В-аз ҷумлаи халқ баргузидан худро.
Аз мардуми дида бибояд омӯхт
Дидан ҳама касрову надидан худро [3,54].

Дар рисолаи «Мақоримулахлок» ориф ба хислатҳои зишт ишора намуда, бухлу ҳашм, ҳирсу кина, шаҳвату кибру ҳасадро зикр мекунад ва монети иҷроӣ қорҳои нек будани онҳоро таъкид месозад: «Эй азиз, бидон, ки рууси замоим ҳафт аст:

Яке бухлу дувум ҳашму севум оз,
Чаҳорум ҳикду панҷум шаҳвату боз,
Шашум кибру ҳасад, ҳар ҳафт ёрат,
Аз ин ёрон ҳалал бигрифт қорат [3,97].

Сипас дурӣ чустан аз онҳо талқин гардида, пазируфтани хислатҳои нек амсоли тавозуъу қаноат, камзорӣ, парҳез, тоат, ҳикмат таъкид мешавад:

Тавозуъ, пас қаноат, он гаҳ қаноат,
Камзорию пас парҳезу тоат.
Дигар ҳикмат, агар ҳастӣ хирадманд,
Гусил 3-онҳову бо инҳо ту пайванд [3, 99].

Мирсайид Алии Ҳамадонӣ решаи хислатҳои зиштро дар нафси бад доништа, душмани инсон мешуморад ва ба сағ монанд мекунад. Ў инсонро, ки бо душмани худ - сағи нафс мубориза бурда, ғалаба мекунад, хушбахт медонад:

Ғар сағи нафси ту ба фармони туст,
Пас, ту яқин дон, ки бихишт они туст.
Душмани туст ин сағу аз сағ батар,
Ишваи душман ту аз ин пас маҳар...
Сар зи ҳаво тофтан аз сарварист,
Тарки ҳаво қуввати пайғамбарист [3,302].

Шоир бо таассуф таъкид мекунад, ки аксари одамон тобеи нафс шуда, умрро беҳуда мегузаронанд. Ў идораи нафсро маҳсусан, барои шохон хеле зарур

мешуморад: «Эй азиз, подшоҳ вакилу амини хазонаи Ҳақанд. Бар ту бод, ки дар хазонаи Ҳақ ба ҳавои нафс ва тасвили шайтон тасарруф нақунӣ. Ва он чӣ гирӣ, ба ҳақ гирӣ ва ҳақ ба мустаҳақ расонӣ, то дар азобу фазиҳат ва фазаъи акбар дар намонӣ» [3,95].

Андешаҳои ахлоқиву тарбиявӣ ва роҳнамоиву ҳидоятҳои ӯ танҳо ба солиқони тариқат маҳдуд намешаванд ва қишрҳои гуногуни ҷомеаро фаро мегиранд. Дар рисолаи «Захиратулмулк» боби ҷудоғонае ба «шарҳи силтанат ва вилоят ва аморат ва ҳуқуқи раоё ва шароити ҳукумат» ихтисос дода, муаллиф пеш аз ҳама барои ҳокимон адлу эҳсонро зарур мешуморад: «Эй азиз, чун аз ин ҷумла, ки гузашт, маълум кардӣ, ки анбиё ва хулафои рошидин, разияллоҳу анҳум, дар салтанат ва подшоҳӣ чӣ гуна будаанд ва чӣ гуна зиндагонӣ кардаанд, бо вучуди қудрат ва подшоҳӣ ва хазоин чӣ гуна бар нафси худ танг мегирифтаанд ва дар нашри осори маъдалат ва шафқат ва эҳсон бар халқ мекӯшидаанд...» [3,206].

Дар «Рисолаи қуддусия» Мирсайид Алии Ҳамадонӣ дар ин маврид андешае баён кардааст, ки хеле ҷолиб буда, онро баъдтар Абдурраҳмони Ҷомӣ ҳам идома додааст: «Дар ҷузъ аст, ки аввал чизе, ки дар рӯзи қиёмат савол кунанд, намоз аст, аммо подшоҳонро аввал чизе, ки савол кунанд, аз адлу эҳсон бувад» [3,94]. Абдурраҳмони Ҷомӣ ин андешаро такмил дода, дар дар маснавии «Саломон ва Абсол» таъкид мекунад, ки барои осоишу ободии мулк на диндорӣ шоҳ, балки адолати ӯ зарур аст:

Нуктаи хуш гуфтааст он дурбин:
Адл дорад мулкро қоим на дин!
Куфркеше, к-ӯ ба адл ояд фарех,
Мулкро аз золими диндор бех!

Дар «Баҳористон» низ ин матлаб таъкид шудааст:

Адлу инсоф дон, на куфру на дин
Он чи дар ҳифзи мулк даркор аст.
Адли бедин низоми оламо
Бехтар аз зулми шаҳи диндор аст [1, 7].

Қобили тазаккур аст, ки Мирсайид Алии Ҳамадонӣ низ ҳамеша зулму ситамро маҳкум намуда, шоҳонро ба адлу инсоф даъват мекунад:

Подшоҳӣ завқи маънӣ бурдан аст,
Не ба зӯру зулм дунё хӯрдан аст [3,149].

Тавре ки зикр шуд, дар таълимоти ахлоқии Мирсайид Алии Ҳамадонӣ меҳвари асосӣ «ҳусни хулқ» аст, ки ҳамаи сифатҳои некро дар бар мегирад. Ӯ ҳусни хулқро барои ҳамаи афроди ҷомеа, ба ҳусус, ҳокимон зарур мешуморад. Бесабаб нест, ки ӯ боби савуми дастури ахлоқии худ «Захиратулмулк»-ро «Дар макорими ахлоқ ва ҳусни хулқ ва вучуби тамассуқи ҳоким ва подшоҳ» номгузорӣ кардааст. Барои ташаккули ҳусни хулқ орифи шоир тарбиятро хеле муҳим ва муассир медонад. Аз ин ҷост, ки дар осори ӯ ба тарбияи фарзанд тавачҷуҳи зиёд зоҳир шудааст, ки ин мавзӯи баҳси дигар аст.

Мирсайид Алии Ҳамадонӣ дар ташаккули ахлоқии инсон таъсири муҳитро таъкид менамояд. Сухбат бо одамани нек ва ҳамнишинӣ бо онон ба инсон камол мебахшинд:

Камол аз суҳбати мардон тавон ёфт,
Дур (р) аз дарёву лаъл аз кон тавон ёфт.
Дило, дар сӯҳбати аҳли сафо бош,
Чу суҳбат ёфтӣ, аҳли вафо бош [3, 100].

Ба ин минвол Мирсайид Алии Ҳамадонӣ дар рисолаҳои хурду бузург ва ашъори камшумори худ ба ҳар масъалае ворид шавад, ҳамеша инсонро дар мадди назар дорад ва бузургиву нақӯдошти ӯро таъкид менамояд.

Адабиёт

1. Андарзномаи Ҷомӣ. Мураттибон М.Муллоаҳмад, М.Хучова.- Душанбе: Дониш, 2014, с.7.
2. Каримҷон Қодиров, Мирзо Муллоаҳмад. Шеърҳои ирфонии Мир СайидАлии Ҳамадонӣ. –Душанбе: Ирфон, 2015, с. 114.
3. Мирсайид Алии Ҳамадонӣ. Ганҷи ирфон, ҷилди 1, Душанбе, 2015, с.281.
4. Мирсайид Алии Ҳамадонӣ. Ганҷи ирфон, ҷилди 2, Душанбе, 2015, с.230.
5. Мирсайид Алии Ҳамадонӣ. Рисолаи футувват. Таҳияи А. Раҳмонов:- Душанбе, 1995, с. 146.

МИРЗО МУЛЛОАХМАД

ВОЗВЕЛИЧИВАНИЕ ЧЕЛОВЕКА В ТВОРЧЕСТВЕ МИР САИДА АЛИ ХАМАДОНИ

В статье рассматривается место человека в поэтических и прозаических произведениях видного ученого, мыслителя и поэта Востока Мир Саида Али Хамадони. Анализ произведений мыслителя показывает, что он при толковании различных религиозных, мистических и философских вопросов главное внимание уделяет нравственному совершенствованию человека. Многие гуманистические идеи и мысли Мир Саида Али Хамадони не утратили своего значения и имеют большое воспитательное значение.

Ключевые слова: Мир Саида Али Хамадони, мистические и философские вопросы, нравственное совершенствование человека.

MULLOAHMEDOV M.

PRASE OF HUMAN IN MIR SAYEED ALI HAMADANI'S WORKS

The article deals with the place of human being in the works of Eastern thinker and poet M.S.Hamadani. The authar emphasised that the main giestion is the person and its place in the society. This issue still very important in our days.

Key word: Mir Sayeed Ali Hamadani, mystical, philosophical issues, development of the human beeing.